

Lagutskottets betänkande

1977/78: 4

med anledning av motion om förbättrade förhållanden för vissa handelsagenter m. fl.

Ärendet

I betänkandet behandlas motionen 1976/77:660 av Joakim Ollén (m) och Rolf Clarkson (m) vari hemställs att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om en utbyggd efterprovision alternativt ett införande av avgångsvederlag enligt kontinentalt mönster för uppdragstagare enligt kommissionslagen.

Yttranden över motionen har avgivits av Svenska handelskammarförbundet, Sveriges handelsagenter förbund, Sveriges grossistförbund och Tjänstemännens centralorganisation (TCO).

Motionen

I motionen framhålls till en början att, även om 1974 års ändringar i kommissionslagen har inneburit betydande förbättringar, vissa brister alltså kvarstår. Bl. a. gäller detta då en självständig säljare eller agent sägs upp av huvudmannen. I sådana fall tillerkänner visserligen lagen mellanmannen rätt till efterprovision men reglerna härom har enligt motionärerna i praktiken visat sig fungera mindre bra. Det är sålunda svårt att visa vem som har initierat de order som inkommer efter det att kommissionsavtalet upphört. Huvudmannen kan anse att det är han eller annan säljare som har gjort detta, medan den som framställer krav på efterprovision påstår att det är han. Det händer också att huvudmannen vägrar att tillämpa den i lagen nämnda schablonregeln. Motionärerna framhåller vidare att det ibland inträffar, att en provisionsresande får arbeta upp en kundkrets från grunden, varefter huvudmannen, sedan företaget fått ett bra kundkartotek, säger upp resanden och själv tar över försäljningen. Uppsägningstiden för denna kategori (handelsagenter och självständiga provisionsresande) är högst tre månader. Jämfört med fast anställda säljare är deras ekonomiska rättsskydd ihåligt, eftersom de fast anställda numera har sex månaders uppsägningstid. Det skulle enligt motionärerna bl. a. med hänsyn härtill vara berättigat att låta efterprovision utgå med belopp som motsvarar sex månaders provision.

Motionärerna hänvisar vidare till att flera europeiska länder infört bestämmelser som ger uppdragstagare rätt att vid uppdragets slut erhålla särskilt avgångsvederlag, s. k. goodwillersättning. Denna ersättning utgör kompensation för förluster av den kundkrets som uppdragstagaren upparbetat och som huvudmannen efter uppdragets upphörande kunnat utnyttja. En motsvarande ordning borde enligt motionärerna införas även i Sverige.

Gällande rätt

Lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande (Kommissionslagen) reglerar utförligt kommissionärers, handelsagenters och handelsresandes verksamhet. Lagen kom till i nordiskt samarbete.

Med *kommissionär* förstås enligt kommissionslagen den som har åtagit sig att i eget namn men för annans räkning köpa eller sälja varor, värdepapper eller annan lös egendom. Verksamheten kan men behöver inte vara av yrkesmässig natur. Med *handelsagent* avses den som har åtagit sig att för annans (huvudmannens) räkning verka för avsättning av varor genom att ta upp köpeanbud (order) till huvudmannen eller genom att i huvudmannens namn sluta försäljningsavtal. Handelsagentens verksamhet avser således inte inköp. Agenten handlar i huvudmannens namn men är en självständig yrkesutövare. Hans verksamhet skall vara förlagd till viss ort, där han skall ha kontor eller egen lokal för rörelsen.

Utmärkande för *handelsresanden* är att han reser mellan olika orter och därvid verkar för avsättning av huvudmannens varor genom att ta upp order eller genom att i huvudmannens namn sluta försäljningsavtal. Är handelsresandens verksamhet inskränkt till den ort där huvudmannen driver sin rörelse kallas han för *platsförsäljare*. Handelsresande kan vara anställd i huvudmannens tjänst eller vara självständig företagare. För de självständiga handelsresandena gäller i fråga om deras rättigheter och skyldigheter i förhållande till huvudmannen samma regler som för handelsagenterna.

Den 1 juli 1974 trädde vissa ändringar i kommissionslagen i kraft. Även dessa har kommit till i nordiskt samarbete. Ändringarna innebar att de mellanmän som omfattas av lagen fick ett ökat rättsskydd vid uppdragets upphörande. Bl. a. infördes regler om viss minsta uppsägningstid och om rätt till ersättning för investeringskostnad. Rätten till provision utvidgades på så sätt, att provision numera utgår även på avtal som ingås efter uppdragstidens slut under förutsättning att avtalet kan anses ha kommit till stånd genom mellanmannens medverkan under uppdragstiden (27 § andra stycket, 68 § och 87 §). Sådan provision, s. k. *efterprovision*, kan enligt 68 § tredje stycket beräknas efter en schablonregel. Denna blir tillämplig om utredning inte förebringas om efterprovisionens storlek och uppdraget har varat längre än ett år. Efterprovisionen utgår i sådant fall med belopp som motsvarar tre månaders provision, beräknad efter genomsnittet av månadsprovisionerna under uppdragets sista år. Har uppsägningen skett med minst sex månaders uppsägningstid är schablonregeln dock inte tillämplig.

Bestämmelserna om efterprovision är tvingande på det sättet att uppdragstagaren inte före uppdragets slut kan med bindande verkan avsäga sig sin rätt till efterprovision.

Regler om efterprovision motsvarande de ovan nämnda har införlivats med norsk rätt år 1973 och med finsk rätt år 1976. Danmark däremot har inte fullföljt det gemensamma nordiska lagstiftningsarbetet. 1974 års reform

har därför ingen motsvarighet i dansk lagstiftning. Orsaken härtill är anslutningen till EG.

Utländsk rätt

Flera länder har bestämmelser som vid uppdragets upphörande ger agenten rätt till ett särskilt avgångsvederlag, s. k. goodwillersättning eller ersättning för kundkretsen. I *Västtyskland* har agenten sålunda rätt att få sådant vederlag under förutsättning, dels att de affärsförbindelser med nya kunder som han har anskaffat eller den utvidgning av förbindelserna med förutvarande kunder som han har gjort kommer att tillföra huvudmannen betydande fördelar även efter agenturavtalets upphörande, dels att agenten till följd av uppdragets upphörande förlorar anspråk på provision som han eljest skulle ha haft på grund av affärer med dessa kunder och dels att det med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter är skäligt att ersättning utgår. Ersättningen är maximerad till ett belopp som motsvarar högst en årsprovision, beräknad på ett genomsnitt av de senaste fem årens provisioner, eller, om uppdraget varat kortare tid än fem år, genomsnittet av provisionerna under avtalstiden. Ersättning utgår inte om huvudmannen har sagt upp avtalet på grund av agentens försumlighet och inte heller om agenten själv har sagt upp avtalet utan att ha haft skäl härtill i någon omständighet hänförlig till huvudmannen. Agenten kan inte på förhand avstå från sin rätt till ersättning.

Enligt *österrikisk* lag fordras för att agenten skall ha rätt till avgångsvederlag bl. a. att huvudmannen efter uppdragets slut har nytta av den kundkrets som agenten har arbetat upp och att agenten gör en förlust till följd av att uppdraget upphör. En förutsättning är vidare att det är huvudmannen som har återkallat uppdraget och att detta inte har sin grund i agentens försummelse. Ersättningen är maximerad i lagen. Enligt *schweizisk* rätt är det ett villkor för agentens rätt till ersättning att huvudmannen sedan avtalet har upphört kommer att få betydande fördelar av agentens utvidgning av kundkretsen. Gottgörelse utgår endast om det prövas skäligt och får inte överstiga en årsprovision. Denna beräknas på samma sätt som enligt västtysk rätt. Ersättning utgår inte om agenten själv har sagt upp avtalet eller detta har upphört till följd av agentens död eller omyndigförklaring och inte heller om avtalet har upphört på grund av någon omständighet för vilken agenten har att svara.

Enligt *fransk* rätt anses agenten ha en "rätt till kundkretsen". Återkallar huvudmannen uppdraget utan att detta beror på misskötsel från agentens sida, har denne rätt till ersättning för den förlust som åsamkas honom till följd av återkallelsen. Ersättningen är inte maximerad i lag. Även i *Nederländerna* har agenten rätt till särskilt avgångsvederlag. Ersättning kan utgå i samtliga fall då ett agentavtal upphör. Om det befinnes skäligt kan ersättningen emellertid jämkas eller helt bortfalla. En förutsättning för rätt

till vederlag är att agenten har utvidgat kundkretsen och därmed tillfört huvudmannen betydande fördelar. Ersättningen är maximerad på motsvarande sätt som i den västtyska lagen. I *Italien* har avgångsvederlaget givits en pensionsliknande form. Huvudmannen är skyldig att ge ut ersättning utom i fall då agenten kan lastas för att avtalet har upphört. Rätt till ersättning föreligger även vid agentens invaliditet eller frånfälle. Ersättningen bestäms skönsmässigt i förhållande till den under avtalstiden intjänade provisionen. Detaljerade föreskrifter härom ges i kollektivavtal.

Det bör framhållas att de flesta länder saknar lagregler som ger agenten rätt till avgångsvederlag. Så är fallet bl. a. med huvuddelen av det angloamerikanska rättsområdet.

Frågan om agenten har rätt till provision på försäljningsavtal som har slutits först efter det att uppdraget har upphört, s. k. *efterprovision*, regleras inte alls i fransk lag. I Västtyskland och Österrike har agenten rätt till provision på alla avtal som har kommit till stånd huvudsakligen genom hans medverkan. I Västtyskland gäller dessutom att affären skall ha avslutats inom rimlig tid efter det att uppdraget upphörde. I Schweiz utgår provision endast i de fall då ordern har kommit in under uppdragstiden. I Nederländerna har agenten rätt till skälig ersättning för alla affärer som har inletts av honom även om de har avslutats först sedan uppdraget har upphört. I Italien har agenten enligt huvudregeln rätt till provision endast på de affärer som har avslutats under uppdragstiden.

Förarbetena till 1974 års ändringar i kommissionslagen

År 1962 hade Nordiska rådet hemställt till de nordiska ländernas regeringar att gemensamt ta upp frågan om en revision av kommissionslagstiftningen. Med anledning härav hade i de olika länderna tillkallats särskilda sakkunniga. De svenska sakkunniga avgav 1970 betänkandet (SOU 1970:69) Ändringar i kommissionslagen med förslag bl. a. till nya regler om efterprovision.

Under utredningsarbetet hade de sakkunniga övervägt om regler om *avgångsvederlag* liknande dem som enligt redogörelsen ovan införts i vissa kontinentala länder borde införas även i den svenska lagstiftningen. Ett system med avgångsvederlag skulle emellertid enligt de sakkunnigas mening leda mycket långt och i viss mån strida mot rättsgrundsatser som annars tillämpas i vårt land. De sakkunniga avvisade därför tanken på att i kommissionslagen införa regler om avgångsvederlag. I stället föreslogs att uppdragstagaren skulle få en rätt till *efterprovision*, dvs. rätt till provision på alla avtal som kan anses ha kommit till stånd genom hans medverkan under uppdragstiden, oavsett om avtalen har slutits först efter denna tids utgång.

I propositionen 1974:29 med förslag till ändringar i kommissionslagen anförde föredragande statsrådet, såvitt nu är i fråga, bl. a. följande.

För min del vill jag först framhålla att provisionssystemet onekligen medför vissa risker för att uppdragstagaren inte alltid får det vederlag för sitt

arbete som han rätteligen bör ha anspråk på. I många fall kan inarbetandet av en produkt på marknaden ta ganska lång tid i anspråk. Om huvudmannen i sådana fall säger upp avtalet på ett tidigt stadium, kan detta medföra att uppdragstagaren inte får betalt för det arbete som han har lagt ned i enlighet med avtalet. Även om uppdragstagaren i viss utsträckning genom avtal kan skydda sig mot uppsägningar som leder till att hans vederlagskrav inte blir skäligen tillgodosedda, är det tydligt att hans möjligheter i detta avseende är begränsade. Det finns därför behov av en laglig reglering av hithörande problem.

Onekligen talar vissa skäl för att man löser problemet genom att införa ett system med avgångsvederlag eller goodwillersättning, bl. a. skulle man på det sättet få en överensstämmelse med den ordning som gäller i utomnordiska länder. Som de sakkunniga har framhållit skulle emellertid ett sådant system innebära att uppdragstagaren får en särskild ersättning även i sådana fall då det inte är motiverat med hänsyn till det arbete som han har utfört. En rätt till avgångsvederlag skulle därmed strida mot det system som tillämpas under uppdragsavtalets bestånd och som innebär att uppdragstagaren får ersättning endast i den mån försäljnings- resp. inköpsavtal har kommit till stånd genom hans verksamhet.

På grund av det sagda anser jag att man i stället bör lösa problemet genom att bygga ut uppdragstagarens rätt till provision. Som de sakkunniga har föreslagit bör uppdragstagaren vara tillförsäkrad rätt till provision även på sådana avtal som sluts efter det att uppdraget har upphört, under förutsättning att uppdragstagarens insatser har medverkat till avtalslutet. På detta sätt får uppdragstagaren i allt väsentligt den trygghet som han behöver i de fall då han under uppdragstiden har lagt ned arbete som ger resultat först på längre sikt. Systemet med efterprovision torde också i många fall leda till samma praktiska resultat som en ordning med avgångsvederlag eller goodwillersättning.

När det gällde utformningen av bestämmelserna om efterprovision följde propositionen de sakkunnigas förslag.

De sakkunniga diskuterade också möjligheten att utvidga kommissionslagens *tillämpningsområde* till ytterligare kategorier av mellanmän, t. ex. återförsäljare med ensamrätt. Med sådan återförsäljare avses den som köper en produkt i fast räkning och därefter med ensamrätt för ett visst geografiskt område säljer den vidare. Medan handelsagenten avlönas med provision erhåller alltså ensamåterförsäljaren sin vinst genom att tillgodogöra sig marginalen mellan inköps- och försäljningspris. De sakkunniga konstaterade att det otvivelaktigt fanns stora likheter mellan de verksamheter som bedrivs av handelsagenterna å ena sidan samt ensamåterförsäljarna å den andra. Gränserna mellan de olika grupperna tenderade också att suddas ut. De sakkunniga fann dock inte anledning att i detta sammanhang framlägga förslag om utökning av kretsen mellanmän i kommissionslagen. Man betonade emellertid att det måste finnas ett betydande utrymme för analog tillämpning av kommissionslagens regler i fråga om andra mellanmän än dem som uttryckligen omfattades av lagen.

Föredragande statsrådet anförde (s. 45) i denna fråga bl. a. följande.

Uppenbarligen finns det stora likheter mellan den verksamhet som bedrivs å ena sidan av handelsagenterna och å andra sidan av återförsäljare med ensamrätt och andra mellanmän som inte omfattas av kommissionslagen. Som tidigare nämnts är det heller inte ovanligt att en handelsagent också kan vara ensamåterförsäljare genom att vid sidan av agenturverksamheten sälja huvudmannens varor i fast räkning. Det sagda talar i viss mån för att man vidgar kommissionslagens tillämpningsområde genom att föra in regler om nya grupper av mellanmän. Enligt min mening finns det dock inte underlag för att nu genomföra en sådan utvidgning. Däremot kan naturligtvis kommissionslagen i viss utsträckning tillämpas analogt.

Under riksdagsbehandlingen av propositionen aktualiserades inte frågorna om lagens tillämpningsområde och om införandet av särskilt avgångsvederlag. Däremot tog *lagutskottet* i sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1974:13) med anledning av ett motionsyrkande upp till prövning utformningen av den ovannämnda schablonregeln för beräkning av efterprovision. I motionen (1974:1617) yrkades dels att de båda begränsningar som uppställts i fråga om schablonregelns tillämpningsområde skulle utgå, dels att schablonregeln skulle kompletteras med en särbestämmelse för de långvariga uppdragen. Om uppdraget varat fem år borde enligt motionären efterprovision utgå med ett belopp som motsvarade sex månaders provision. Utskottet fann dock inte skäl föreligga att frångå propositionens förslag.

I en till betänkandet fogad reservation yrkade herr Winberg och fru Lindquist (båda m) bifall till motionen.

Frågans behandling vid 1975/76 års riksmöte

I en motion vid 1975/76 års riksmöte väcktes frågan om införande av avgångsvederlag för handelsagenter och självständiga säljare efter kontinentalt mönster i Sverige.

Lagutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1975/76:18) bl. a. följande.

Reglerna om efterprovision har varit i kraft i endast knappt två år. Någon större erfarenhet av deras tillämpning har följaktligen ännu inte kunnat vinnas. Enligt utskottets mening saknas f. n. anledning att ånyo pröva frågan om avgångsvederlag. Utskottet avstyrker därför bifall till motionen. Med hänsyn till den betydelse ifrågavarande regler har för mellanmännens trygghet utgår utskottet emellertid ifrån att regeringen följer utvecklingen på området och, om det skulle visa sig att svårigheter eller nackdelar uppkommer vid tillämpningen av bestämmelserna, vidtar de åtgärder som kan anses erforderliga.

I särskilt yttrande av herrar Lidgard (m), Sjöholm (fp) och Winberg (m) anfördes bl. a. att en utbyggd efterprovision vore att föredra framför ett införande av ett system med avgångsvederlag.

Remissvaren

Samtliga remissinstanser tillstyrker att förevarande fråga blir föremål för utredning.

Svenska handelskammarförbundet framhåller att det, även om erfarenheterna av kommissionslagens bestämmelser måste anses begränsade, dock kan konstateras att bestämmelserna i vissa fall inte visat sig ge ett tillräckligt skydd för agenten vid uppdragets upphörande. Särskilt gäller detta vid mera långvariga uppdrag. Enligt förbundets mening utgör emellertid detta förhållande i sig inget avgörande skäl för att redan tre år efter bestämmelsernas ikraftträdande påbörja en ny översyn. Förbundet vill i det sammanhanget även peka på att ytterligare reglering på detta område inte enbart är av godo. Det kan medföra en stelhet i relationerna mellan agenten och huvudmannen som i vissa fall kan vara till nackdel för båda parter.

Som viktigare för förbundets ställningstagande till de i motionen framställda kraven än nämnda förhållanden framstår emellertid de internationella aspekterna. Ifrågavarande affärsrelationer är nämligen ofta av internationell karaktär. Av stor betydelse är därvid självfallet den rättslikhet på området som gäller i de nordiska länderna. Det torde emellertid inte räcka med att anlägga ett nordiskt perspektiv på agentens rättsliga ställning utan frågan bör ses i ett mera internationellt sammanhang. Förbundet vill därvid särskilt peka på utvecklingen inom EG. Även om i vissa fall betydande skillaktigheter förekommer i de olika medlemsländernas lagar på området har man numera kommit relativt långt i arbetet på att harmonisera förevarande regler. Agenterna i dessa länder torde därvid komma att få ett väsentligt bättre rättsskydd än motsvarande kategori i Sverige. Det bör även noteras att flera av EG-länderna redan nu har ett starkare skydd för agenten.

Den bristande överensstämmelsen mellan reglerna i dessa länder och Sverige, som således snart kan bli ytterligare accentuerad, kan enligt förbundet komma att leda till olägenheter för företag och agenter med hemvist i Sverige men med verksamhet knuten till EG-länderna. Ett företag i Sverige med en agent i exempelvis Tyskland kan således komma att ekonomiskt bindas ganska hårt till denne om uppdragsförhållandet dem emellan skulle upphöra, medan omvänt ett tyskt företag med agent här i landet skulle kunna lösgröas från förhållandet med relativt liten ekonomisk uppoffring. I många fall torde diskrepansen leda till att agentavtal utformas på mindre ändamålsenliga sätt. Och i de fall då dessa frågor ej regleras i avtal, vilket torde vara mycket vanligt, innebär olikheten i regleringen att de svenska agenterna får en sämre rättslig ställning än agenterna i de större europeiska länderna. Förbundet vill därför starkt framhålla betydelsen av att man strävar efter att på sikt söka uppnå en harmonisering av lagstiftningen beträffande agenter med de kontinentala reglerna på området. Utifrån dessa skäl anser förbundet att det kan finnas anledning att se över ifrågavarande regler. Förbundet vill därvid framhålla vikten av att denna översyn sker i samarbete med övriga nordiska länder.

Sveriges handelsagenters förbund erinrar om att förbundet i sitt remissvar över kommissionslagstiftningssakkunnigas betänkande framhöll att åtskillig kritik kunde riktas mot de sakkunnigas förslag bland annat när det gällde reglerna om efterprovision. Förbundet hyste den uppfattningen att det varit bättre med regler om goodwillersättning enligt det kontinentala systemet än regler om efterprovision avsedda att fylla samma funktion. Förbundet ville emellertid ej motsätta sig en lagstiftning av i huvudsak föreslaget innehåll, då det ansågs bättre med en sådan än inget resultat alls av det långvariga internordiska kommittéarbetet.

Enligt förbundet har, som man kunde befara, svårigheter uppkommit vid tillämpningen av reglerna om efterprovision. Huvudmännen hävdar ofta att ett faktiskt konstaterande av samband mellan agentens arbete och ordern skall göras, innan efterprovision betalas. Med en sådan tillämpning, som icke överensstämmer med motivuttalandena, får agenten – churu han har en viss fördel i det lägre beviskravet uttryckt genom "kan antagas" – svårigheter att få en skälig ersättning. Resultatet av det sagda har blivit att en tendens visat sig att schablonmässigt hänvisa till bevisregeln i 68 § tredje stycket kommissionslagen, innebärande en ofta felaktig ersättning till agenten. För en sådan utveckling varnade Den Nordiska Agentfederationen i ett uttalande den 25 maj 1971, som tillställdes justitieministrarna i de nordiska länderna. Den slentrianmässiga tillämpningen av 68 § tredje stycket kommissionslagen har också lett till att huvudmän hävdar att efterprovision över huvud ej skall utgå, när förutsättningarna för lagrummets tillämpning saknas, sålunda när agenturförhållandet ej varat ett år eller uppsägningstiden är sex månader eller mera.

Förbundet hyser den uppfattningen att lagändringarna 1974 i den praktiska tillämpningen ej givit det resultat som åsyftades, nämligen skälig gottgörelse till agenten. Såvitt förbundet känner till föreligger inte några domstolsavgöranden som gjort lagstiftningen mera verkningfull. Redan av nu anförda skäl finns enligt förbundets åsikt anledning att revidera lagstiftningen, när det gäller agentens rätt till efterprovision. Till det sagda kommer också vad som håller på att hända inom EG. Där har nyligen framlagts ett förslag till direktiv innebärande krav på mycket långtgående skydd för agenten, bl. a. i det hänseendet att han utöver efterprovision (i inskränkt bemärkelse) skall ha rätt till goodwillersättning. Bl. a. av det skälet att ett nordiskt land, Danmark, tillhör EG är det nödvändigt att övriga Norden tar hänsyn till vad som sker inom EG.

Förbundet vill alltså starkt tillstyrka motionärernas förslag om utredning och vill därvid förorda att utredningsuppdraget ej begränsas till en utbyggnad av efterprovisionen utan ges sådan omfattning att den svenska lagstiftningen kan få ett innehåll som bättre överensstämmer med jämförliga länders, främst länderna inom EG. Förbundet förutsätter att det, om en utredning tillsätts, liksom under förarbetena till 1974 års lagändringar, blir fråga om ett nordiskt samarbete. Slutligen vill förbundet framhålla nödvändigheten

av att den svenska agentkåren får tillfälle att under utredningsarbetet ge sådana praktiska synpunkter som enligt förbundets mening till skada för utredningen icke fick tillräckligt utrymme i det svenska kommittéarbetet före 1974 års lagstiftning.

TCO framhåller att kommissionslagens efterprovisionsregler har inom TCO:s område i första hand betydelse för försäljare av prefabricerade hus. Försäljarna är som regel organiserade i Svenska Industritjänstemannaförbundet. Från detta förbund har anmälts att följande problem har förmärkts beträffande efterprovisioner.

1. Risk för långdragna undersökningar om vem som fått kunden att sluta avtal. Avgående eller tillträdande försäljare? Huvudmannen?
2. Regeln i 86 a § tredje stycket att provision till handelsresande skall utgå oberoende av om avtalet fullgöres av köparen eller ej är dispositiv och avtalas regelmässigt bort. Detta ger arbetsgivaren rätt att utan grund häva ett avtal som försäljaren fått till stånd. Försäljaren saknar då provisionsrätt. Risk finns även för att avtal annulleras pro forma för att arbetsgivaren skall slippa betala provision.
3. Husförsäljare har ofta provisionen uppdelad i försäljnings- och leveransprovision. Träffar försäljaren avtal med en kund i slutet av anställningen ger de vanligen förekommande avtalen honom endast rätt till halv provision om leverans sker efter anställningens upphörande. I vissa fall försvinner provisionsrätten helt. Arbetsdomstolen har i dom nr 15/1977 fastslagit att efterprovision skall utgå med *fullt* belopp. Denna regel är tvingande. Försäljaren har alltså ett sämre lagskydd för order som tecknas av honom i slutet av anställningen än för order som genom hans medverkan tillkommit *efter* anställningens upphörande.
4. Schablonregeln i 68 § tredje stycket gäller ej försäljare med uppsägningstid om 6 månader eller mer.
5. Efterprovisionsreglerna omfattar ej platsförsäljare.

Enligt TCO tar motionärerna fasta på ett problem som endast utgör en del av ett problemkomplex. Det av motionärerna angivna problemet anser TCO emellertid väl värt belysa med en utredning.

Sveriges grossistförbund understryker att rättsförhållandena rörande mellanmän är komplicerade *inte minst* på grund av den rikt fasetterade flora av olika former av mellanled som tillkommit i och med handelns utveckling särskilt på det internationella planet. Enligt förbundets uppfattning utgör kommissionslagens princip om avtalsfrihet en från allmänna synpunkter nödvändig förutsättning för en effektiv handel framför allt med hänsyn till den fortgående utveckling och strukturomvandling som kännetecknar denna näringsgren. Samtidigt anser förbundet dock – i likhet med motionärerna – att behov och motiv föreligger att förbättra agenters rättsskydd. Förbundet anser det vidare värdefullt om de svenska lagreglerna har en

utformning så långt möjligt likartad med motsvarande regler i de länder, med vilka vi har en betydande handel, främst de nordiska och västeuropeiska länderna.

Erfarenheterna visar enligt grossistförbundet att kommissionslagen även efter 1974 års ändringar i vissa avseenden kan betraktas som bristfällig. Härmed avses i första hand agents rättsskydd, när uppdraget upphör, samt lagens tillämpningsområde.

Vad först angår agents rättsskydd framhåller förbundet att gällande rätt ger agenten under det första året av ett agentförhållande endast skydd för förlust, som tillskyndas honom genom återkallelse som bringar uppdraget att upphöra tidigare än med utgången av en kalendermånad efter den månad återkallelsen gjordes. Sedan uppdraget varat ett år är motsvarande skydd tre månader. Enligt förbundet är det inte minst under den första tiden som agenten har ett berättigat krav på skydd mot uppsägning. Det är då han i allmänhet gör större insatser i form av marknadsföringsåtgärder m. m., som normalt senare ger återbäring. Naturligtvis är omfattningen av åtgärderna mycket varierande från bransch till bransch och från fall till fall, men det är enligt förbundets mening motiverat att uppdragstagares rättsskydd i denna del byggs ut.

När det gäller frågan om avgångsvederlag kontra goodwillersättning framhåller förbundet att det från allmänna synpunkter är önskvärt med så långt möjligt enhetliga regler på detta område. Förbundet pekar i detta sammanhang på de harmoniseringssträvanden som inom EG tagit sig konkret uttryck i ett av EG-kommissionen avgivet direktivförslag till lagstiftning om handelsagenter. Eftersom den värdefulla nordiska rättsgemenskapen på detta område härigenom kan komma att brytas är en anpassning av den svenska lagstiftningen till eventuella minimiregler inom EG av största betydelse.

Förbundet kritiserar också att schablonregeln inte gäller när minst sex månaders uppsägningstid iakttagits. Skälet för denna inskränkning har angetts vara att förhållandena, när uppsägning om minst sex månader iakttagits, ofta är sådana att agents arbete under ifrågavarande övergångstid undan för undan minskats genom att hans efterträdare i uppdraget tillika varit verksam för huvudmannen, varför utrymme saknas för en helt schematisk ersättningsregel. Enligt förbundets mening är det obilligt att en agent inte vid längre uppsägningar tillförsäkras någon form av provision. Det bör också anmärkas att det i praktiken visat sig svårt att tillämpa den regel som ger agentsättning för den förlust han kan göra genom att investering blir onyttig på grund av uppsägning av avtalet.

När det slutligen gäller kommissionslagens tillämpningsområde hävdar förbundet att lagen ger ett föräldrat intryck främst genom att avtal om försäljning med ensamrätt ej omfattas av lagen. Vid lagstiftningen 1974 ansågs bl. a. att resultatet av de nordiska överläggningarna i denna fråga ej motiverade en så vittgående omarbeting av lagen som skulle krävas

för att föra in återförsäljare med ensamrätt under lagstiftningen. Förbundet vill kraftigt understryka att det för dessa återförsäljare oftast föreligger samma legitima behov som för agent att få i lag reglerat uppsägningstider och rätt till ersättning när avtalet upphör. Enligt förbundets mening kan man ifrågasätta det praktiska värdet av uttalandet i förarbetena om att den rättsliga regleringen ger betydande utrymme för analog tillämpning på rättsförhållanden rörande återförsäljare med ensamrätt. Risken för en fortsatt rättsosäkerhet i olika avseenden får anses stor. Förbundet anmärker att man i Belgien har reglerat dessa frågor genom särskild lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med vad som på kontinenten gäller för agenter. För att i någon mån komma till rätta med gällande rättsosäkerhet har förbundet initierat framtagandet av standardvillkor för ensamförsäljning. Villkoren har utarbetats under medverkan av företagsrepresentanter från olika branscher och är avsedda att praktiskt och enkelt lösa förekommande problem.

Mot bakgrund av det anförda tillstyrker förbundet motionärens hemställan att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om införande av avgångsvederlag enligt kontinentalt mönster för uppdragstagare enligt kommissionslagen. Härvid bör enligt förbundets mening harmoniseringssträvandena inom EG beaktas liksom behovet av reglering av ensamförsäljare. Vidare anser förbundet det vara angeläget att en utredning får en allsidig sammansättning så att även praktiska erfarenheter av problemen vid uppsägning etc. blir belysta.

Skrivelse till Nordiska rådet

Nordiska Handelsagenters Federation, som är en sammanslutning av handelsagentförbunden i Danmark, Finland, Norge och Sverige, beslöt på sitt årsmöte den 6 juni 1977 att göra en framställan till Nordiska rådet om att rådet på sin dagordning skulle ta upp frågan om en ny revision av handelsagentlagstiftningen och därvid rekommendera de nordiska regeringarna att tillsätta en gemensam nordisk kommitté för att utreda saken.

I sin skrivelse till Nordiska rådet framhåller federationen att praxis (särskilt i Norge) har visat att den nuvarande lagstiftningen är svår att tillämpa. Framför allt gäller detta reglerna om efterprovision. En annan nackdel med gällande rätt är att den saknar bestämmelser om ensamförsäljare. Vidare framhålls att EG-kommissionen i Bryssel lagt fram förslag till direktiv för medlemsländerna angående lagstiftning om handelsagenter. Förslaget innehåller bestämmelser som går i annan riktning än de bestämmelser som finns i nordisk lagstiftning. Om ministerrådet antar förslaget blir Danmark tvunget att ändra sin lagstiftning i enlighet härmed, vilket skulle leda till en nordisk splittring under förutsättning att de nuvarande bestämmelserna behålls i övriga nordiska länder. Federationen framhåller också att de nordiska handelsagenterna har huvuddelen av sin verksamhet inriktad på Europa och att det därför är naturligt att man eftersträvar en harmonisering av

lagstiftningen på handelsagentområdet. Huvudman och handelsagent bosatta i två skilda europeiska länder bör på förhand kunna vara säkra på att samma huvudprinciper gäller i de båda länderna oavsett tillämplig lag och gällande forum. Federationen understryker också att för agenturliknande förhållanden, t. ex. för ensamförsäljare, bör gälla likartade eller helst samma bestämmelser som för handelsagenter.

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet en motion om ändringar i lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande (kommissionslagen).

Kommissionslagen reglerar kommissionärens, handelsagentens och handelsresandes rättsliga ställning i förhållande till huvudmannen och de personer med vilka avtal ingås för huvudmannens räkning. Lagens bestämmelser är i huvudsak dispositiva. Den 1 juli 1974 trädde vissa ändringar i kommissionslagen i kraft. Ändringarna innebar att de mellanmän som omfattas av lagen fick ett ökat rättsskydd vid uppdragsavtalets upphörande. Bl. a. infördes regler om viss minsta uppsägningstid och om rätt till ersättning för investeringskostnad. Rätten till provision utvidgades på så sätt, att provision numera utgår även på avtal som ingås efter uppdragstidens slut under förutsättning att avtalet kan anses ha kommit till stånd genom mellanmannens medverkan under uppdragstiden (27 § andra stycket, 68 § och 87 §). Sådan provision, s. k. *efterprovision*, kan enligt 68 § tredje stycket beräknas efter en schablonregel. Denna blir tillämplig om utredning inte förebringas om efterprovisionens storlek och uppdraget har varat längre än ett år. Efterprovisionen utgår i sådant fall med belopp som motsvarar tre månaders provision, beräknad efter genomsnittet av månadsprovisionerna under uppdragets sista år. Har uppsägningen skett med minst sex månaders uppsägningstid är schablonregeln dock inte tillämplig. Utskottet vill stryka under att schablonregeln är en hjälpregel i bevishänseende. I de fall då förutsättningarna inte föreligger för regelns tillämpning får således parterna på vanligt sätt föra bevisning om efterprovisionens storlek. Detsamma gäller om schablonregeln i och för sig är tillämplig men någon av parterna anser att den ger felaktigt resultat. Bestämmelserna om efterprovision är tvingande på det sättet att uppdragstagaren inte före uppdragets slut kan med bindande verkan avsäga sig sin rätt till efterprovision.

I motionen framhålls att reglerna om efterprovision fungerat mindre bra i den praktiska tillämpningen. Det har sålunda visat sig svårt för mellanmannen att styrka att han har initierat de order som inkommer efter det att kommissionsavtalet upphört. Enligt motionärerna händer det också att huvudmannen vägrar att tillämpa den ovannämnda schablonregeln. Motionärerna framhåller vidare att det ibland inträffar att en mellanman får arbeta upp en kundkrets från grunden, varefter huvudmannen, sedan fö-

retaget fått ett bra kundkartotek, säger upp mellanmannen och själv tar hand om försäljningen. I sådana fall ger gällande regler om efterprovision mellanmännen för låg ersättning. Motionärerna hänvisar vidare till att flera europeiska länder infört bestämmelser som ger mellanmannen rätt att vid uppdragets slut erhålla särskilt avgångsvederlag, s. k. goodwillersättning. Denna ersättning utgör kompensation för förlusten av den kundkrets som mellanmannen upparbetat och som huvudmannen efter uppdragets upphörande kan utnyttja. En motsvarande ordning borde enligt motionärerna införas även i Sverige.

Med stöd av det anförda yrkar motionärerna att riksdagen skall hos regeringen begära utredning och förslag om antingen en utbyggd efterprovision eller också införandet av goodwillersättning enligt kontinentalt mönster.

Utskottet vill till en början erinra om att huvudsyftet med 1974 års reform var att ge de mellanmän som omfattas av kommissionslagen ett ökat rättskydd vid uppdragets upphörande. I lagstiftningsärendet prövades ingående om ett system med avgångsvederlag eller goodwillersättning efter kontinentalt mönster borde införas även i Sverige. Man fann emellertid att ett sådant system skulle leda mycket långt och i viss mån strida mot rättsgrundsatser som annars tillämpades. Bl. a. skulle systemet innebära att uppdragstagaren kunde få en särskild ersättning även i sådana fall då detta inte var motiverat med hänsyn till det arbete som har utförts. Mot denna bakgrund valde man i stället att bygga ut uppdragstagarens rätt till efterprovision på det sätt som ovan redovisats. Under riksdagsbehandlingen av propositionen (1974:29) väcktes fråga om en ytterligare utbyggnad av rätten till efterprovision. I en motion yrkades sålunda dels att begränsningarna i fråga om schablonregelns tillämpningsområde skulle slopas, dels att schablonregeln skulle kompletteras med en särbestämmelse för långvariga uppdrag. Utskottet fann dock inte skäl föreligga att frångå propositionens förslag.

Frågan om mellanmännens rättsskydd blev åter föremål för utskottets behandling vid 1975/76 års riksmöte. Under påståendet att reglerna om efterprovision inte fungerade tillfredsställande yrkades i en motion (fp) sådan ändring i kommissionslagen att avgångsvederlag efter kontinentalt mönster infördes. Utskottet konstaterade i sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1975/76:18) att någon större erfarenhet av 1974 års reform ännu inte hade kunnat vinnas. Enligt utskottets mening saknades därför anledning att vid dåvarande tidpunkt ånyo pröva frågan om avgångsvederlag. Med hänsyn till den vikt reglerna om efterprovision hade för mellanmännens trygghet utgick utskottet emellertid ifrån att regeringen följde utvecklingen på området och, om det skulle visa att svårigheter eller nackdelar uppkom vid tillämpningen av bestämmelserna, vidtog de åtgärder som kunde anses erforderliga.

När frågan om tillämpningen av reglerna om efterprovision nu åter aktualiserats har utskottet låtit inhämta yttranden över motionen. I remissvaren framhålls att de nuvarande reglerna inte synes ge mellanmannen ett till-

räckligt rättsskydd vid uppdragets upphörande. Enligt Svenska handelskammarförbundet gäller detta särskilt vid mera långvariga uppdrag. Remissvaren bekräftar motionärernas påstående att det i praktiken ställt sig svårt för mellanmannen att kunna påvisa ett samband mellan av honom nedlagt arbete och en order som inkommit till huvudmannen efter kommissionsavtalets upphörande. Enligt Sveriges handelsagenters förbund har det vidare blivit alltmer så att huvudmannen, när krav på efterprovision framställs, slentrianmässigt hänvisar till schablonregeln, något som kan leda till att mellanmannen får en för låg ersättning. Denna tillämpning av lagen har i sin tur medfört att huvudmännen ofta hävdar att efterprovision över huvud taget inte skall utgå i fall som ligger utanför schablonregelns tillämpningsområde. Även i andra hänseenden kritiseras gällande regler. Sveriges grossistförbund framhåller sålunda att det visat sig svårt att tillämpa regeln som ger mellanmannen rätt att få ersättning för investeringskostnad. Enligt grossistförbundet är det vidare vid kortvariga uppdrag stor risk för att mellanmannen inte får en skälig ersättning. Ofta har mellanmannen lagt ner stort arbete på marknadsföring som först senare ger återbäring. I dessa fall är det svårt att vid uppdragets upphörande bestämma en rättvisande efterprovision.

Remissvaren visar sålunda att det alljämt finns brister i mellanmannens rättsskydd vid uppdragsavtalets upphörande. En översyn av hithörande bestämmelser ter sig därför motiverad. Samtliga remissinstanser tillstyrker också motionärernas utredningskrav.

Vid avgörandet av frågan om en översyn av bestämmelserna i kommissionslagen måste även hänsyn tas till att såväl den ursprungliga kommissionslagen som 1974 års ändringar tillkommit i nordiskt samarbete. Motsvarande bestämmelser om efterprovision har införts i norsk och finsk rätt. I Danmark däremot avstod man från att införa de nya efterprovisionsreglerna. Anledningen härtill var anslutningen till den gemensamma marknaden (EG). Som framgår av det föregående (s. 11) har EG-kommissionen nyligen lagt fram förslag till en harmonisering av medlemsländernas lagstiftning om handelsagenter. Förslaget innebär i nu aktuellt hänseende att mellanmannen vid uppdragets upphörande ges rätt till avgångsvederlag. Om förslaget antas av ministerrådet kommer dansk rätt med all sannolikhet att behöva ändras i enlighet härmed, vilket i sin tur kommer att leda till att skillnaderna i nordisk rätt ökar. Även sett från nordisk lagstiftningssynpunkt ter sig därför en översyn av gällande regler motiverad. Det bör enligt utskottets mening också beaktas att en inte obetydlig del av vår utrikeshandel sker genom mellanmäns förmedling.

Sammanfattningsvis konstaterar utskottet att gällande regler om efterprovision således behöver ses över. En sådan översyn bör emellertid ske i nordiskt samarbete. Det får därför ankomma på regeringen att ta initiativ för att få till stånd ett sådant samarbete. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att den nordiska agentfederationen hos Nordiska rådet hemställt

om initiativ för att få till stånd en gemensam nordisk översyn. Utskottet utgår från att i remissvaren framförda synpunkter kommer att beaktas i direktiven för en framtida utredning. Även problemet med ensamförsäljares rättsskydd bör sålunda bli föremål för granskning. Utskottet vill också peka på att kommissionslagen i flera stycken är föråldrad och tämligen svår-tillgänglig. Vid en blivande översyn av lagen bör därför eftersträvas en för-
enkling av bestämmelserna och en modernisering i språkligt hänseende.

På anförda skäl hemställer utskottet

att riksdagen med anledning av motionen 1976/77:660 ger re-
geringen till känna vad utskottet anfört om en översyn av kom-
missionslagen.

Stockholm den 25 oktober 1977

På lagutskottets vägnar
IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: Ivan Svanström (c), Lennart Andersson (s), Inger Lindquist (m)*, Stig Olsson (s), Martin Olsson (c), Elvy Nilsson (s), Bo Siegbahn (m), Ingemar Konradsson (s), Marianne Karlsson (c), Owe Andréasson (s), Stina Andersson (c), Anne-Marie Gustafsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Birgitta Johansson (s) och Margot Håkansson (fp).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.

